

آمیزه‌ای از ایمان، سنت و همبستگی اجتماعی

ماه مبارک رمضان، در آذربایجان شرقی با آیین‌ها و رسوم کهن و پرمحتوایی گرامی داشته می‌شود که نمایانگر پیوند عمیق مردم این دیار با معنویت، فرهنگ غنی ایرانی و هویت اجتماعی‌شان است.

ماه مبارک رمضان، در آذربایجان شرقی با آیین‌ها و رسوم کهن و پرمحتوایی گرامی داشته می‌شود که نمایانگر پیوند عمیق مردم این دیار با معنویت، فرهنگ غنی ایرانی و هویت اجتماعی‌شان است.

خبرگزاری مهر، گروه استان‌ها- اسرا درویشی: ماه مبارک رمضان، ماهی سرشار از برکت، رحمت و فرصتی بی‌بدیل برای خودسازی و نزدیکی به خداوند متعال است. در هر گوشه از ایران اسلامی، این ماه مقدس با آداب و رسوم خاص خود گرامی داشته می‌شود، اما در استان آذربایجان شرقی، این ایام با رنگ و بویی منحصر به فرد و آمیزه‌ای از فرهنگ غنی ایرانی و سنت‌های دیرینه مردمان ترک زبان منطقه، حال و هوایی ویژه‌ای به خود می‌گیرد.

رمضان در این دیار، فراتر از یک فریضه دینی، به بستری برای نمایش همبستگی اجتماعی، تقویت پیوندهای خانوادگی و پاسداشت میراث فرهنگی تبدیل شده است. از روزهای پایانی ماه شعبان که زمزمه‌های انتظار آغاز می‌شود، تا شب‌های قدر که با نیایش و توسل سپری می‌شود، و تا عید سعید فطر که با طنین تکبیر، پایان یک ماه عبادت را نوید می‌دهد،

هر لحظه از این ایام، سرشار از آیین‌هایی است که روح جامعه آذربایجان شرقی را با عطر معنویت و سنت عطرآگین می‌سازد. سنت‌هایی که در گذشته از غنای بیشتری برخوردار بودند و با شور و شوقی وصف‌ناپذیر برگزار می‌شدند، امروزه نیز با وجود چالش‌های مدرنیته، همچنان جایگاه خود را در میان مردم، به ویژه در مناطق روستایی و بخش‌هایی از شهرهای بزرگ، حفظ کرده‌اند. این گزارش خبری، با نگاهی عمیق به ریشه‌های این آداب و رسوم، سیر تحول و تداوم آن‌ها را از لحظه استقبال تا بدرقه ماه مبارک رمضان مورد بررسی قرار می‌دهد.

زمزمه‌های انتظار: آغازی بر ماه خدا (قاباخلاما)

فصل رمضان در آذربایجان شرقی، از همان نیمه ماه شعبان آغاز می‌شود. مردم منطقه، این دوره را «قاباخلاما» یا «استقبال از ماه رمضان» می‌نامند. این آمادگی‌ها صرفاً معنوی نیست، بلکه جنبه‌های عملی و اجتماعی فراوانی را نیز در بر می‌گیرد.

سنت‌هایی چون گرفتن روزه‌های مستحبی در روزهای پایانی شعبان، غبارروبی و پاکیزه کردن مساجد و تکایا، خانه‌تکانی اساسی در منازل و انتظار برای رؤیت هلال ماه، همگی نشان از اشتیاق عمیق مردم برای ورود به این ماه پربرکت دارد. پاکیزگی مساجد، که با همکاری مردم و متولیان امور دینی انجام می‌شود، نمادی از پاکیزگی دل و آماده‌سازی روح برای میهمانی خداوند است. این خانه‌تکانی‌ها، که در گذشته با جدیت بیشتری انجام می‌شد، نمادی از نو شدن و زدودن غبار از دل و خانه است تا فضایی روحانی و پاکیزه برای عبادت فراهم آید.

آخرین نجوای شعبان: یاخا باغلاما و آمادگی‌های معیشتی

یکی از رسوم کهن در استقبال از ماه رمضان، تهیه مایحتاج اساسی و ذخیره مواد غذایی برای طول ماه است. در بسیاری از روستاهای آذربایجان شرقی، رسم بر این است که حدود دو هفته پیش از آغاز ماه رمضان، هر خانواده به اندازه توان مالی خود، حیوانی را قربانی کرده و گوشت آن را پس از پخت، به صورت سنتی (قورما) یا با روش‌های دیگر نگهداری می‌کنند.

این گوشت ذخیره شده، در وعده‌های سحر و افطار در طول ماه رمضان مصرف می‌شود و باور بر این است که چنین اقدامی، برکت را به سفره‌خانه‌ها سرازیر می‌کند. این سنت نه تنها یک اقدام اقتصادی برای تأمین نیازهاست، بلکه نمادی از همبستگی و مشارکت خانوادگی در برپایی شعائر دینی است. این شیوه نگهداری مواد غذایی، که ریشه در سنت‌های بومی و اقتصادی منطقه دارد، نشان‌دهنده اهمیت برنامه‌ریزی و همکاری در حفظ آیین‌های مذهبی است.

پخت نان‌های محلی و سنتی

علاوه بر این، پخت نان‌های محلی و سنتی نیز بخشی جدایی‌ناپذیر از آمادگی‌هاست. نان «نزیه»، که نوعی نان مغزدار است

و در مناسبت های ملی و مذهبی آذربایجان شرقی به ویژه در مناطق روستایی تهیه می شود، یک روز قبل از ماه رمضان طبخ می گردد. این نان که امروزه در شهرها جای خود را به نان های فانتزی و «نان افطاری» داده است، همچنان یادآور سنت های گذشته است. شیرینی «رشته ختایی» نیز که از مواد اولیه متنوعی چون رشته، گردو، پسته، کره، پودر قند، دارچین، زنجبیل و گلاب تهیه می شود، یکی از شیرینی های سنتی تبریز و مختص ماه رمضان است و طعمی بی نظیر به سفره افطار می بخشد.

رمضان در آذربایجان شرقی؛ آمیزه ای از ایمان، سنت و همبستگی اجتماعی

چشم به آسمان؛ رؤیت هلال ماه رمضان

یکی از هیجان انگیزترین و در عین حال معنوی ترین بخش های آغاز ماه رمضان، رؤیت هلال ماه است. در گذشته، به ویژه در مناطق روستایی، این آیین با حساسیت و دقت خاصی برگزار می شد. مردم به پشت بام ها می رفتند یا در میدان های روستا جمع می شدند تا اولین نشانه های ماه نو را در آسمان ببینند. گاهی نیز چند نفر سوار بر اسب به روستاهای اطراف فرستاده می شدند تا در صورت رؤیت هلال، خبر را به سرعت منتقل کنند.

در منطقه آذربایجان، باورهای جالبی در این زمینه وجود داشت؛ بزرگترها پس از دیدن هلال، به چهره کودکان معصوم یا افراد مؤمن و نمازخوان نگاه می کردند و معتقد بودند دیدن صورت افراد بی نماز یا روزه خوار خوش یمن نیست. رسم نگاه کردن به آینه و فرستادن صلوات بر محمد و آل محمد (ص) پس از رؤیت هلال، هنوز هم در میان پیرزنان و پیرمردان مناطق روستایی معمول است و بر جنبه معنوی و شگون این آیین می افزاید. البته امروزه، رسانه های گروهی نقش اصلی را در اعلام آغاز ماه رمضان بر عهده دارند، اما ریشه های این سنت در خاطره جمعی مردم منطقه همچنان زنده است.

هدایت در ماه نور؛ اعزام مبلغان مذهبی به روستاها

در گذشته، به ویژه در روستاهایی که روحانی مقیم نداشتند، سنت دیرینه ای برای تأمین نیازهای مذهبی مردم وجود داشت. ریش سفیدان روستا، چند روز مانده به ماه رمضان، افرادی را به نزد امام جمعه شهرها می فرستادند تا درخواستی مبنی بر اعزام یک روحانی به روستا ارائه دهند. روحانی اعزامی، با احترام و صلوات وارد روستا می شد و در طول ماه رمضان، هر شب میهمان خانه های مختلف اهالی بود.

وظیفه او، علاوه بر اقامه نماز جماعت، بیان احکام شرعی، تفسیر قرآن و سخنرانی در مورد مسائل دینی و اخلاقی، به ویژه احکام مربوط به ماه رمضان بود. این حضور روحانی، فرصتی مغتنم برای ارتقای سطح دانش دینی مردم، به ویژه در مناطق دورافتاده، فراهم می آورد. در حال حاضر نیز، با کمک اهالی روستا و حمایت دولت، «خانه های عالم» برای سکونت روحانیون و خانواده هایشان احداث شده و این سنت حمایتی همچنان ادامه دارد، هرچند شیوه های آن قدری تغییر کرده است.

آیین های سحر و افطار: برپایی سفره های برکت و مودت

بیدار شدن برای سحر (اوباش دان): یکی از چالش های ماه رمضان، بیدار شدن برای وعده سحری است. در گذشته، به ویژه در شهرها، رسم بود «گذرچی» با صدای بلند، اهل محل را برای خوردن سحری بیدار کند. این رسم در برخی شهرهای کوچک آذربایجان شرقی تا سال های اخیر نیز ادامه داشت. امروزه، همسایگان با زدن زنگ خانه یکدیگر، در صورت توافق قبلی، مانع خواب ماندن هم می شوند. همچنین، در بیشتر روستاها و شهرها، مؤذنان ساعتی پیش از اذان صبح، با خواندن مناجات (دعا به زبان عربی و ترکی همراه با صلوات) از مناره مساجد، مردم را به سحرخیزان دعوت می کنند. آواز خروس نیز از راه های طبیعی و سنتی بیدار شدن محسوب می شد و وجود آن در خانه خوش یمن تلقی می گردید. وعده سحری که «اوباش دان» نامیده می شود، معمولاً شامل غذاهای سبک و متناسب با عادت غذایی خانواده هاست.

افطار و افطاری دادن

یکی از جاذبه های ماه رمضان در آذربایجان شرقی به ویژه در تبریز «افطار سوفره سی» یعنی سفره های افطاری آن است. مردم بسته به توان مالی خود این سفره ها را به انواع غذاها و خوردنی ها مزین می کنند. برنج، کباب، مرغ، قیمه، قورمه سبزی، انواع دلمه، کتلت، کوکو، آبگوشت و کوفته از غذاهای مورد استفاده در ماه رمضان است. همچنین در این سفره آش، فرنی، شیر، سالاد، رشته ختایی، زولبیا و بامیه، اهری، حلوا، پنیر، سبزی، خرماهای تزئین شده با گردو و پودر گردو، انواع مربا به چشم می خورد. معمولاً مردم استان یا افطاری می دهند یا به مهمانی افطاری می روند. ممکن است در طول این ماه خانواده ها فقط چند روز را به تنهایی در خانه های خود افطار کنند. از جمله خوراکی هایی که ماه رمضان در تبریز جایگاه ویژه ای دارد، نان رمضان تبریز

یا به قول تبریزی ها «کماج» است که زینت بخش سفره افطار روزه داران است.

نیمه ماه رمضان یعنی مصادف با تولد امام حسن مجتبی(ع) نیز در آذربایجان گرامی داشته می شود، برگزاری مراسم عقد و عروسی در این ماه بین مردم متداول و معمول نیست و فقط در شب و روز میلاد باسعادت امام حسن (ع) مراسم ساده عقد برگزار می شود.

از جمله مراسم ویژه در منطقه شبستر در ماه رمضان این است که روز پانزدهم این ماه، جوانان درب خانه ها را می کوبند و با شعر به زبان محلی می گویند: «پانزدهم ماه رمضان میهمان شماییم.» در این هنگام صاحبخانه سنجد و گردو به آن ها می دهد و برخی نیز که خسیس ترند با یک سطل آب آن ها را میهمان می کنند.

ختم قرآن

در ماه مبارک رمضان در اغلب مساجد و بسیاری از خانه ها ختم قرآن برگزار می شود. مردها و زن ها و بچه ها جداگانه در مجالس ختم قرآن شرکت می کنند که هر کدام آداب و تشریفات خاصی دارد.

رمضان در آذربایجان شرقی؛ آمیزه ای از ایمان، سنت و همبستگی اجتماعی

شب های احیا

شب های احیا (احیای گچه لری) از جایگاه ویژه ای برخوردار است. مساجد، حسینیه ها و مصلاها مملو از مردم روزه دار می شود. آن ها در شب های نوزدهم و بیست و یکم و بیست و سوم در سوگ حضرت علی(ع) عزاداری می کنند. همچنین مراسم شب های قدر را با خواندن دعای جوشن کبیر و قرآن به سحر می رسانند. در این شب ها همه جا نذری پخش می کنند و در محلات فقیرنشین افطاری می دهند.

مراسم بیست و هفتم ماه رمضان

شب و روز بیست و هفتم ماه مبارک رمضان را که مصادف با کشته شدن ابن ملجم مرادی قاتل حضرت علی(ع) است مردم جشن می گیرند و شادی می کنند. شب بیست و هفتم بازار انواع خوراکی ها از جمله کله پاچه با سیر در تبریز رونق بسیار دارد. دوختن کیسه لعن ابن ملجم یکی از رسم های ویژه ماه رمضان در آذربایجان شرقی بود که اکنون کم رنگ شده است. این رسم در بیست و هفتم ماه رمضان و مصادف با شب قصاص ابن ملجم مرادی برگزار می شد. بانوان آذربایجان برای اجرای این آیین کیسه ای به اسم کیسه لعن می دوختند و در این شب افراد سوزنی در این کیسه فرو می کردند و به ابن ملجم لعنت می فرستادند. در برخی از مناطق آذربایجان شرقی از جمله توابع جلفا روز ۲۷ ماه رمضان مصادف با مرگ ابن ملجم جشن می گیرند. در این روز جوانان با چوب و کاه آدمک ابن ملجم را ساخته و پس از گرداندن در کوچه های محل روی آن نفت ریخته و می سوزانند.

در برخی از روستاهای آذربایجان شرقی، جمعه آخر ماه رمضان زنانی که بچه دار نمی شوند هنگام عصر به مسجد رفته و دو رکعت نماز حاجت به جا می آورند، سپس از مسجد خارج شده و به منزل هفت زن که اسم آن ها فاطمه است رفته و از هرکدام یک تکه پارچه می گیرند، آن ها از پارچه های یاد شده پیراهنی بچه گانه به نام پیراهن فاطمه دوخته و نزد خود نگاه می دارند و عقیده دارند تا ماه رمضان سال آینده حتماً بچه دار خواهند شد.

در برخی از روستاهای استان آذربایجان شرقی از جمله حومه شبستر، مراغه، تسوج و اهر مراسم کیسه دوزی در روزهای خاص این ماه متداول است. آخرین جمعه ماه رمضان، ۲۷ ماه رمضان یا آخرین پنجشنبه این ماه روزی است که در نقاط مختلف استان، زنان و دختران گرد هم آمده و هر خانواده برای خود کیسه ای می دوزد. سپس مقداری پول در این کیسه ها می گذارند و بر آن دعا خوانده فوت می کنند و آن را تا سال دیگر در صندوقچه خود نگاه می دارند. این کیسه را «برکت کیسه سی» یا کیسه برکت نامیده و اعتقاد دارند بدین صورت هرگز دچار فقر و بی پولی نخواهند شد.

زیارت اهل قبور

در عصر آخرین روز ماه رمضان طبق رسمی دیرین بر مزار درگذشتگان نشان حضور می یابند و برای شادی روح آن ها فاتحه می خوانند و نذری می دهند. این رسم در اغلب شهرها و روستاهای استان همچنان به قوت خود باقی است.

عید فطر

در آخرین روز ماه رمضان فطریه اعضای خانواده را کنار می گذارند. سرپرست خانواده با محاسبه میزان فطریه افراد آن را از قوت سالانه یا از پول توی جیب جدا کرده و در محل خاصی قرار می دهد. فطریه در روستاها شامل گندم می شود که سرپرست خانواده آن را در پشت در و داخل منزل قرار می دهد که در اولین فرصت به افراد فقیر و مستمند تحویل دهد. رسم است که مادر خانواده یک کاسه گندم را قبل از آخرین افطار به میان اهل خانه می آورد هر کدام با آرزوی قبولی اطاعات و عبادات کف دست راست خود را به گندم می زنند سپس آن را به گندم هایی که برای فطریه کنار گذاشته شده اضافه می کنند. معمولاً در این شب و تا هنگام اذان مغرب کسی به خانه کسی دیگر نمی رود تا زکات فطریه او بر عهده صاحب خانه گذاشته شود. در برخی از مناطق روستایی و شهری در روز پایانی ماه رمضان بعد از نماز مغرب و عشاء، آیین خداحافظی ماه رمضان برگزار می شود. صبح عید فطر هم روزه دارن به مسجد و مصلی می روند تا نماز عید را اقامه کنند. بعد از برگزاری نماز عید در مسجد محل، مردم به دید و بازدید یکدیگر می روند و خصوصاً به دیدن کسانی می روند که نوعید (در طول سال گذشته عزیزی را از دست داده اند) دارند.